

MARIJANA HORVAT

ŽELJKO JOZIĆ

INSTITUT ZA HRVATSKI JEZIK I JEZIKOSLOVLJE, ZAGREB

mhorvat@ihjj.hr

zjozic@ihjj.hr

FRAZEMI, KOLOKACIJE I SLOBODNE LEKSIČKE SVEZE U *BLAGU JEZIKA SLOVINSKOGA* JAKOVA MIKALJE

IZVORNI ZNANSTVENI RAD

UDK 811.163.42'373(038)=131.1=124MIKALJA, J.

DOI <https://doi.org/10.17234/9789531758635.29>

Blago jezika slovinskoga (1649/1651) Jakova Mikalje trojezični je rječnik s hrvatskom ulaznom stranom, a s talijanskim i latinskim kao odredišnim jezicima. Nastao je za potrebe misionara koji su djelovali na južnoslavenskome području te je nastojao biti rječnik tzv. *općega jezika* (*lingua communis*), za koji se zalagala Katolička Crkva. Poznat je po leksičkome bogatstvu i autorovu osobitom leksikografskom pristupu, u kojemu status natuknice imaju različite jezične jedinice, pa tako i frazemi, kolokacije i slobodne leksičke sveze. U ovome članku analizirat će se odabrani frazemi, kolokacije i slobodne leksičke sveze s obzirom na njihovo mjesto u rječniku i njihova strukturna obilježja.

1. O AUTORU I DJELU

Jakov Mikalja rođen je 31. ožujka 1601. godine u mjestu Peschici (hrvatski Pještica) u južnoj Italiji. Apsolvirao je tri godine filozofije te potom, u dobi od dvadeset sedam godina, stupio u isusovački novicijat Svetoga Andrije u Rimu. Nakon druge godine novicijata poslan je u Dubrovnik, u kojemu je do 1633. bio učitelj gramatike u isusovačkoj gimnaziji. “Mikalja je svoju želju za misijskim djelovanjem očitovao u pismu generalu reda Mutiju Vitelleschiju iz god. 1631., u kojem izražava svoju spremnost da ide u Indiju ili Etiopiju, ali isto tako i u koju zemlju pod turskom vlašću jer poznaje ‘la lingua schiauona’” (Gabrić-Bagarić i Horvat 2008: 105). U Rim se vratio 1633. godine. Studirao je teologiju u Rimskome kolegiju te predavao gramatiku i polazio drugi tečaj teologije. Za svećenika je zaređen vjerojatno 1635. godine. Tijekom 1636. i 1637. obavio je treću probaciju te 1637. kao

misionar došao u Temišvar, u kojemu je ostao do 1645., kad je, također kao misionar, otišao u slovačku Trnavu. Iste se godine vratio u Rim te u ljeto stigao u Loreto kao hrvatski ispovjednik u svetištu Gospe Loretske, gdje je ostao do svoje smrti 1. prosinca 1654. godine.

Jakov Mikalja autor je hrvatsko-talijansko-latinskoga rječnika *Blago jezika slovinskoga ili slovník u komu izgovaraju se riječi slovinske latinski i dijački*. Tiskanje toga rječnika započeto je u Loretu 1649., a dovršeno u Anconi 1651. godine. Broji ukupno 928 stranica. Uvodni dio *Blaga* sadržava latinsku posvetu, obraćanje čitatelju na talijanskome jeziku, prikaz slovopisa i pravopisa na latinskome i hrvatskome jeziku (*Od ortografije jezika slovinskoga ili načina od pisanja*) te gramatiku talijanskoga jezika pisanu hrvatskim jezikom.

Nastanak rječnika treba promatrati u kontekstu Zbora za širenje vjere kojemu je Mikalja potkraj 1635. godine ponudio da će sastaviti gramatiku i rječnik za potrebe pastoralnoga i prosvjetnoga rada u ilirskim krajevima. Rječnik je, dakle, trebao pomoći svećeničkomu podmlatku iz loretskoga Ilirskoga kolegija u učenju hrvatskoga jezika prije misijskih poslanstava u turske krajeve, što je utjecalo na izbor ciljnih jezika, talijanskoga i latinskoga.

Važnost rječnika proizlazi iz njegova prvenstva u povijesti hrvatske leksikografije iako kronološki dolazi nakon rječnika Fausta Vrančića (*Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum: latinae, italicae, germanicae, dalmaticae et ungaricae*, 1595) te nekolicine rukopisnih rječnika i glosara, na što je upozorila Darija Gabrić Bagarić (2011a: 937–938) objašnjavajući da je Mikaljin rječnik “prvi višejezičnik s hrvatskim kao polaznim jezikom, prvi u kojem je hrvatski stupac organiziran kao u jednojezičniku, prvi s modernim unutarrječničkim ustrojstvom, prvijenac po originalnosti koncepcije i po bogatstvu podataka”, čime u hrvatskoj kulturnoj povijesti zaslužuje posebnu pozornost te istaknuto mjesto u temeljima hrvatske leksikografije. Rječnik je i sadržajno zanimljiv zbog svoje raznodijalektne građe i obilja posebnoga leksika. U njemu se, naime, donose nazivi mnogih struka, a sadržava i nezanemariv fond onimijske građe. *Blago* se stoga opravdano smatra ne samo općim deskriptivnim rječnikom nego i određenom vrstom nazivoslovnoga rječnika i enciklopedije. Upravo spoznaja da rječnik mora naddijalektno funkcionirati i zastupljenost određenih skupina posebnoga leksika upućuju na velik broj Mikaljinih izvora. Sam autor u predgovoru, koji je naslovljen *Milomu prijatelju i bratu koji štije ove knjige*, kaže da je skupljao riječi “pitajući i druga i prijatelja”. U vrijeme svojega boravka u Dubrovniku Mikalja je surađivao s Bartolom Kašićem, a ta je suradnja obilježila mnoge stranice Mikaljina *Blaga* i vjerojatno utje-

cala na dijalektnu¹ podlogu toga djela (Gabrić-Bagarić 1996: 37–49; 2000: 45–58). “Vrijeme provedeno u Dubrovniku iskoristio je Mikalja i za upoznavanje dubrovačke književnosti, a utjecaj živoga dubrovačkoga govora ne može se ne uočiti u rječničkom fondu. Za vrijeme misionarske službe u Temišvaru Mikalja je kontaktirao s bosanskim i dubrovačkim doseljenicima, uglavnom trgovcima i obrtnicima, a bosanske i slavonske govore upoznao je i tijekom misijskih putovanja” (Gabrić-Bagarić 2000: 46). Od knjiških izvora ističu se djela franjevačkih i dubrovačkih pisaca, Kašićeva *Biblija*, vjerojatno Bandulavićev lekcionar *Pištrole i evanđelja*, “a Vrančićev dikcionar i Loderecker su mu, sasvim sigurno, bili među važnijim priručnicima” (Gabrić-Bagarić 2011a: 952).²

U ovome članku analizirat će se frazemi, kolokacije i slobodne leksičke sveze u Mikaljinu *Blagu* s obzirom na njihovo mjesto u rječniku i strukturu. U tu smo se svrhu koristili izdanjem s pretiskom koje je u dvije knjige objavio Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje 2011. godine.³

2. TEORIJSKO POLAZIŠTE

Hrvatska je frazeološka literatura danas iznimno bogata, a time frazeologija kao jezikoslovna disciplina bilježi značajne rezultate. Objavljuju se mnoge knjige, brojni znanstveni i znanstveno-popularni članci, frazeološki rječnici, u kojima se hrvatska frazeološka građa istražuje iz različitih aspekata.⁴ U jezikoslovnim radovima koji se bave frazeološkom problematikom kao

¹ *Blago* pripada kompleksu štokavskih rječnika, ali su svakako zamjetne i određene čakavske crte, odnosno opća je ocjena jezika da on odgovara prosječnom izrazu tipičnom za dubrovačko-dalmatinski kompleks 17. stoljeća (usp. Gabrić-Bagarić 2011a: 963–964).

² *Dictionarium septem diversarum linguarum, videlicet Latine, Italice, Dalmatice, Bohemice, Polonice, Germanice & Ungarice una cum cuiuslibet linguae registro sive repertorio vernaculo in quo candidus lector sui idiomatis vocabulum facile invenire poterit / singulari studio & industria collectum a Petro Lodereckero Prageno, Bohemo &c.* 1605.

³ Riječ je o izdanjima Mikalja (2011a; 2011b). U knjizi *Transkripcija i leksikografska interpretacija* (Mikalja 2011b) Mikaljin je rječnik prestrukturiran prema načelima suvremene rječničke prakse, što je razumijevalo leksikografsku interpretaciju rječnika i prezentaciju posebnih slojeva leksika. O nastanku i osobitostima vidi *Predslavlje* koje je napisala Darija Gabrić-Bagarić (2011b: IX–XXIX).

Radi potpunije slike rječničkoga fonda i što obuhvatnije prezentacije građe priređivačice su dodale određene prateće tekstove u II. dijelu naslovljenu *Dodatci priređivača*, koji, među ostalim, sadržava popis frazema, kolokacija i sveza (v. Mikalja 2011b: 864–887). Popis frazema, kolokacija i sveza izradila je Marijana Horvat.

⁴ Ne namjeravajući donositi iscrpan popis frazeološke literature, ovdje ćemo, osim vrijednih radova Antice Menac (v. npr. u popisu literature Menac 1970–1971; 1978; 1994), spomenuti

osnovne frazeološke jedinice pojavljuju se nazivi frazem i frazeologizam. Budući da se naziv frazem češće i dosljednije upotrebljava u znanstvenoj literaturi, u ovome se radu također koristimo tim nazivom. Pod nazivom frazem razumijevamo višečlanu jezičnu jedinicu koja se uvijek ostvaruje kao cjelina, čija su glavna svojstva: značenje cjeline nije jednako zbroju značenja pojedinih dijelova, uglavnom stabilan red riječi, čvrsta struktura u kojoj su leksičke zamjene veoma ograničene, a gramatičke ne unose semantičkih promjena (usp. Menac 1970–1971: 4). Postoje razilaženja oko pripadnosti frazeologiji nekih tipova vezanih skupina, tj. naziva i sintagmatskih skupova s jedne, a krilatica, književnih citata i sl. s druge strane. Kako u praksi nije uvijek jednostavno razgraničiti i odrediti leksičke sveze, u ovome ćemo radu u obzir uzimati i izraze koji zapravo čine prijelaz između frazema u užemu smislu i različitih višerječnih sveza. Stoga građu, osim frazema u užemu smislu, čine i kolokacijske sveze te slobodne leksičke sveze. Goranka Blagus Bartolec (2014: 66–67) ponudila je kriterije razlikovanja slobodnih leksičkih sveza i kolokacijskih sveza, prema kojemu se “slobodnim [...] leksičkim svezama smatraju sve sveze riječi čije sastavnice imaju veliku mogućnost kombiniranja s drugim riječima, a ne tvore sveze uskoga, odnosno ograničenoga značenjskog potencijala. Kolokacijskim se svezama smatraju sve sveze riječi na sintagmatskoj razini [...] čiji značenjski potencijal jasno određuje izvanjezični kontekst na koji se njima referira i ne može se izraziti sadržajem samo jedne riječi. Za razliku od višerječnih leksema [...] unutar kolokacijske sveze jedna sastavnica najčešće zadržava svoje primarno značenje (ili jedno od svojih sekundarnih značenja) koje se pod utjecajem druge sastavnice konkretizira, ali ne nastaje novo, tj. leksikalizirano značenje”.⁵

3. MJESTO FRAZEMA, KOLOKACIJA I SLOBODNIH LEKSIČKIH SVEZA U MIKALJINU *BLAGU*

Rječnik *Blago jezika slovinskoga* u hrvatskome dijelu donosi definicije i sinonime, a status natuknice imaju i različite sveze riječi, kolokacije, frazemi, glagolski pridjevi i prilozi, prijedložno-padežne sveze, što je naznačeno grafičkim izgledom i tipom slova. Natuknice se nižu prema abecednome redu grafema (v. sliku).

samo neke važne bibliografske jedinice naše slavljence Mire Menac-Mihalić – Menac-Mihalić (2005a; 2005b; 2008) te ove bibliografske jedinice: Fink Arsovski i dr. (2006), Fink Arsovski, Kovačević i Hrnjak (2010), Kovačević (2012; 2014–2020), Vidović Bolt i dr. (2017).

⁵ Prema Blagus Bartolec (2014: 67) *dječja soba*, *radna soba* ili *spavaća soba* kolokacijske su sveze, a *velika*, *prostrana*, *tavanska soba* jesu slobodne leksičke sveze.

: 18 K R U	K R U
ite <i>Zodiaco</i>) <i>Zo</i> <i>lucus</i> , <i>ci</i> .	<i>cellatum</i> , <i>ti</i> .
Krúghljjena u inoru. Grebeni <i>Scoglijo</i>) <i>Scopulus</i> , <i>i</i> .	Krúh pečen u priflugi (<i>Pane cot- to nella padella</i>) <i>Panis</i> <i>tetta-</i> <i>ceus</i>
Krúg i u komu se sir cini. Tvo- riko (<i>Forma da fare il casejo</i>) <i>Forma</i> , <i>æ</i> .	Krúh s' maslom: <i>Pane col burro</i>) <i>Panis</i> <i>butiratus</i> .
Krúgh, kojim dječca igraju (<i>Mof- colo Piccolo. Strumbolo</i>) <i>Hic</i> <i>turbo</i> , <i>nis</i> . <i>Trocus</i> <i>ci</i> .	Krúh papreni. <i>Papreguák</i> ; <i>Paa</i> <i>pepato</i> : <i>panis</i> <i>dulciarius</i> .
Krúgh, okrugh od mirta (<i>Rocino</i> <i>di mirta</i>) <i>Ambius</i> <i>mirti</i> .	Krúh kišeli: <i>Pane leuitato</i> ; <i>Panis</i> <i>fermentatus</i> ;
Ucignen na krúgh Ošli, a, o:	Krúh lveničeni, vidi <i>Kruh</i> <i>Krúp-</i> <i>ni</i> .
<i>Ricordo</i>) <i>Orbicularis</i> , <i>a</i> , <i>m</i> . <i>Ro-</i> <i>tundus</i> , <i>a</i> , <i>m</i> . <i>Globosus</i> , <i>a</i> , <i>m</i> .	Kruh isproscen za Boga: <i>Pane di</i> <i>elemosina</i> : <i>Panis</i> <i>gradilis</i> .
Krúgh okolo zenice od okka <i>il cerchio intorno alla pupilla</i> <i>dell'occhio</i>) <i>Iris</i> , <i>dis</i> .	Krúh plisuiv: <i>Pane mufso</i> : <i>Panis</i> <i>mucoidus</i> . <i>Panis</i> <i>sum</i> , <i>refi-</i> <i>piens</i> .
Krugnen, a, o. Okrugnen, a, o <i>Coronato</i>) <i>Coronatus</i> , <i>a</i> , <i>m</i> . <i>Co-</i> <i>ronaredimitus</i> . <i>Corona</i> <i>donatus</i>	Krúh s' Ćakarom. il od Ćakare <i>Pane di Zuccaro</i> , <i>ò marza</i> <i>pano</i> <i>Panis</i> <i>faccarius</i> .
Krugnenje. Okrugnenje (<i>Coro-</i> <i>natione</i>) <i>Coronatio</i> , <i>onis</i>	Krúh s' Ćajfranom: <i>Pane Ćaffa-</i> <i>ranato</i> : <i>Panis</i> <i>crocatus</i> ;
Krúh. Hljeb (<i>Pane</i>) <i>hic</i> <i>Panis</i> , <i>is</i> .	Krúh od pglja. <i>Pasjace</i> : <i>Pane di</i> <i>erufca</i> ; <i>Panis</i> <i>iuriuraceus</i> .
Krúh bjeli (<i>Pane bjenco</i>) <i>Panis</i> <i>fi-</i> <i>ligineus</i> . <i>Panis</i> <i>primarius</i> .	Krúh jecmeni: <i>Pane d' orzo</i> : <i>Pa-</i> <i>nis</i> <i>hordeaceus</i>
Krúh Krupni (<i>Pane bruno</i>) <i>Panis</i> <i>ater</i> , <i>Panis</i> <i>gregorius</i> , <i>Panis</i> <i>se-</i> <i>cundarius</i> . <i>Panis</i> <i>cibarius</i> . <i>Panis</i> <i>acerosus</i> .	Kruh rašgeni: <i>Pane di segala</i> : <i>Pa-</i> <i>nis</i> <i>secalicius</i> .
Krúh fitni (<i>pan bianco di fior di</i> <i>farina</i>) <i>Panis</i> <i>lim</i> <i>lagiaceus</i> , <i>vel</i> <i>similaceus</i> , <i>a</i> , <i>m</i> .	Cini krúh. <i>Miffii</i> : <i>Fare il pane</i> : <i>Facere</i> <i>conficere</i> <i>panem</i> <i>Pin-</i> <i>fo</i> , <i>is</i> , <i>lui</i> , <i>pinfium</i> , <i>&</i> , <i>pi-</i> <i>ffium</i>
Krúh spugav. mek ksko spugga <i>Pan bifetto</i> , <i>ò spongofo</i>) <i>Panis</i> <i>spongiosus</i> .	Kruhhar. Koji krub cini: <i>Panesje-</i> <i>re</i> : <i>Pistor</i> , <i>cis</i> .
Krúg utrični (<i>Pan gr. melato</i>) <i>Panis</i> <i>causticus</i> .	Kruhhar od slatkih stvarich: <i>Pane</i> <i>nere di cose dolci</i> <i>Pistor</i> <i>dulcia-</i> <i>rius</i> <i>Pistor</i> <i>caustularius</i> .
Krúh vojvčki (<i>Bifetto</i>) <i>Panis</i> <i>pauicus</i> . <i>Panis</i> <i>caustrensis</i> , <i>Euc.</i>	Kruharića: <i>Panesjera</i> : <i>Pifirix</i> , <i>cis</i> .
	Od Kruhara; <i>Di panesjere</i> : <i>Pifto-</i> <i>rius</i> ,

Jakov Mikalja, *Blago jezika slovincoga* (1649/1651)

Na temelju slike stranice iz Mikaljinu *Blaga* vidimo da se nakon natuknice *kruh* kao samostalne natuknice nižu višerječne sveze i izvedenice (*kruhhar*, *kruhharica*) koje pripadaju istomu semantičkom gnijezdu. Stoga je, određujući *Blago jezika slovincoga* kao pionirski pothvat u hrvatskoj leksikografiji i

prvi pokušaj organiziranja građe u zaokružene rječničke jedinice, Gabrić-Bagarić (2011a: 955) za strukturiranje leksika u polaznome, hrvatskom jeziku uvela naziv *rječnički stup* kao predstupanj rječničkoga članka.

U knjizi *Blago jezika slovinskoga (1649./1651.): Transkripcija i leksikografska interpretacija* priređivačice su nastojale Mikaljin rječnik približiti suvremenomu korisniku uz mogućnost uočavanja svih rječničkih postupaka. S tim u vezi rječnička je građa prezentirana prema suvremenim leksikografskim načelima, vodeći računa o izvorniku, te su višerječne sveze, kad ih Mikalja donosi, pridružene osnovnoj natuknici i napisane kosim slovima, što se može vidjeti na primjeru natuknica *kruh*, *kruhar* i *kruharica* (Mikalja 2011b: 161):

kruh, hljeb – *pane* – hic panis, is / *kruh b(i)jeli* – *pane bianco* – panis siligineus, panis primarius / *kruh krupni* – *pane bruno* – panis ater, panis gregarius; panis secundarius; panis cibarius; panis acerosus / *kruh sirni* – *pan bianco di fior di farina* – panis similagineus vel similaceus, a, m / *kruh spugav*, *mek kako spuga* – *pan bufetto ò spongoso* – panis spongiosus / *kruh istrveni* – *pan gramelato* – panis depositeus / *kruh vojnički* – *biscotto* – panis nauticus; panis castrensis; buccellatum, ti / *kruh pečen u prsulji* – *pane cotto nella padella* – panis testaceus / *kruh s maslom* – *pane col butiro* – panis butiratus / *kruh papreni*, *paprenjak* – *pan pepato* – panis dulciarius / *kruh kiseli* – *pane leuitato* – panis fermentatus / *kruh svemlični* vidi *kruh krupni* / *kruh isprošen za Boga* – *pane di elemosina* – panis gradilis / *kruh plisniv* – *pane muffo* – panis muccidus; panis situm, resipiens / *kruh s cakarom il od cakare* – *pane di zuccaro ò marza pano* – panis saccarius / *kruh s čafranom* – *panne zaffaranato* – panis crocatus / *kruh od palja*, *pasjače* – *pane di crusca* – panis furfuraceus / *kruh ječmeni* – *pane d' orzo* – panis hordeaceus / *kruh ražnji* – *pane di segala* – panis secalicius / *činiti kruh*, *misiti* – *fare il pane* – facere conficere panem; pinso, is, sui, pinsitum et pistum

kruhar, koji kruh čini – *panetjere* – pistor, ris / *od kruhara* – *di panetjere* – pistorius, a, m / **kruhar od slatki(j)eh stvari(j)eh** – *panetjere di cose dolci* – pistor dulciarius; pistor crustularius

kruharica – *panetjera* – pistris, cis.

Hrvatske su natuknice u tome izdanju pisane masnim slovima, a definicije, istoznačnice i bliskoznačnice običnim slovima. Višerječni nazivi koji se u izvorniku donose nakon osnovnoga značenja napisani su masnim kosim slovima uz osnovnu natuknicu (v. natuknicu *kruhar* i višerječni naziv *kruhar od slatki(j)eh stvari(j)eh*). Talijanske se istovrijednice donose kosim slovima, a latinske običnim slovima.

Ovdje valja istaknuti da je Mikalja leksičke sveze donosio na abecednome mjestu uglavnom prema prvoj sastavnici. Stoga se, primjerice, frazem *od glave do pete* nalazi pod slovom O na mjestu slijeda slova ODG (v. sliku).

374 O D	O D G
Alongè. od dalečen (<i>Allontanato</i>) Remo- tus, a, m. : erotus, a, m.	od glave do pete (<i>Dacapo a piedi</i>) A rapite usque ad calcem; Ab uogviculo ad capillum sum- mum
oddavnaje (<i>E gran tempo</i>) jami diu est,	od goniti. Vidi odaghnati,
od avgni, a, e; Davni, a, e (<i>Di long</i> <i>go tempo</i>) Diuturnus, a, m.	od govarati: Odgovoriti vidi Od- govoriti.
oderani; a, o Odrit, a, o (<i>Scorri-</i> <i>cato</i>) Excortatus. Decoruca- tus. Deglubitus, a, m.	od govarati: Odvrati hju (<i>Disua-</i> <i>dere; Seonfortare</i>) Dehortor, aris. Disuadeo, es.
od defet godna (<i>Di dieci anni</i>) Decennis, e.	od govarati jedna stvar drugoj skladatice (<i>Corrispondere</i>) con- sono; as: Respondeo, es.
od desne, s' desne (<i>Dabanda drit</i> <i>za</i>) A dextris,	od govarati rjec djellu (<i>Corrispon-</i> <i>dere il parlar à costumi</i>) Ora- tio consonat motibus.
od debelitise. Raž debelitise (<i>In-</i> <i>grofarsfi</i>) Crasseico, scis. Au- gesco, is.	od govarati zvek žvečari s' drug ghe strane (<i>Risonare</i>) Reio- no as
od cebegljen: Raž debegljen, ž, <i>Ingrofsato</i> Auctus, a, m.	Što dobro žveči, izvekom od govara (<i>Risonante</i>) Personus, a, m.
od diliti, od luciti: Razluciti (<i>Se-</i> <i>parare</i>) Separo, as, segrego, as Disjungo, is Dispecco, is, cul.	od govarati Pricjatise (<i>Contra-</i> <i>stare</i>) Contendo, is, di, tum, Jur- go; as. Jurgio contendo. Alter- cor, ris. Discepto, s, as Habere, vel facere altercationem,
od djetnitva (<i>Da puerio</i>) A pue- ritia. Apuero. Ab a: olescentu- lo Aprima adolescentia.	odgovor (<i>Ri/posta</i>) Responso, is Responsum, si.
od dufgitiše (<i>Disobligarsi</i>) Satis- facere alicui.	odgovor bosgji (<i>Oracolo</i>) Ora- culum, i.
od dva pedglja (<i>Di doi palmi</i>) Bi palmaris, re.	odgovor: Od pis (<i>Risposta di let-</i> <i>tere</i>) Responsum, s, Respon- sio, is.
od dvi nogghe duggo <i>Di due pie-</i> <i>di lungo</i>) Bipedalis, le.	odgovoritegl, koji od govara (<i>Risponditore</i>) hic Responso- ris.
od dvi nogghe. Tko imma dvi nogghe (<i>di due piedi</i>) Bipes, dis.	odgovoriti (<i>Rispondere</i>) Respon- deo, es, di, tum. Dare respon- sum.
Odeusgen, a, o, osloboghjert <i>Disobligato</i>) Absolutus, a, m.	
Exauctoratus, a, m.	
od durtite isphnati (<i>Sgonfarsi</i>) Deturgeo, es. Deturgesco, is.	
od durti (<i>sgonfiare</i>) Deturgesca- tio factus.	

Jakov Mikalja, *Blago jezika slovinskoga* (1649/1651)

Naime, status natuknice Mikalja daje prijedlozima na odgovarajućemu abecednom mjestu, a višerječne sveze donosi na različitim mjestima, što ovisi o početnome slovu punoznačne riječi (npr. prijedlog *od* zabilježen je na 351. str., a prijedložno-padežne sveze i primjeri uporabe tijekom cijeloga slova O: *od čovjeka do čovjeka* str. 353, *od djetinstva, od glave do pete* str. 354, *od*

kolivke str. 356, *od onoga vremena* str. 360, *od samara* str. 363, *od zapada* str. 368 itd.), stoga su u knjizi *Blago jezika slovinskoga (1649./1651.): Transkripcija i leksikografska interpretacija sve sveze, frazemi i primjeri uporabe* upisani uz natuknicu **od**, redom pojavljivanja kao u izvorniku (usp. Gabrić-Bagarić 2011b: XVII) (v. sliku).

očisten'je

244

- to* — *patrimonio ricco* — *patrimonium lautum, amplum, copiosum, luculentum*
- očisten'je**, izčisten'je — *nettamento* — *expurgatio*, is; *munditia*; *lautitia*; *elegantia* / *očisten'je od dubja* — *sboscamento, nettamento d' alberi* — *interlucatio*, is
- očistiti**, izčistiti, čistiti — *purgare, nettare* — *purgo*, as; *expurgo*, as / *očisten* — *neto* — *mundus*, a, m; *purus*, a, m / *očistiti dubje* — *sboscare, tagljare i rami dell' alberi* — *colluco*, as; *interluco*, as / **očistiti**, **ukrasiti** — *polire* — *polio*, is; *expolio*, is; *perpolio*, is / *očisten l(i)jepo, ukrašen* — *polito* — *politus*; *perpolitus*; *expolitus*, a, m; *excultus*, a, m / **očistiti**, **otrti** — *nettare* — *abstergo*, is; *abstergeo*, es
- očit**, a, o, što svak zna — *noto, manifesto* — *notus*; *pervulgatus*; *divulgatus*; *peruagatus*; *patefactus*; *manifestus*; *apertus*; in medio *prolatus*; *positus* / *biti očito, da svak vidi* — *esser manifesto* — *constat*, bat; *liquet*, bat
- očitnik**, koji očituje — *publicatore* — *divulgator*, ris
- očitno**, da svak zna — *publicamente* — *publice*; *manifeste*; *dilucide*; *aperte*; in ore atque *oculis omnium*; *palam*; *vulgo*; *propalam*
- očitovan'je**, opoviden'je — *publicatione, reuelatione* — *promulgatio*; *patefactio*, is
- očitovati**, otkriti — *scoprire, palesare* — *evulgo*, as; *diuulgo*, as; *pervulgo*, as; *patefacio*, is; *profero*; *edo* in *medium*; *aperio*; *detego*; *indico* in *vulgus*; *indicium do*
- očuh** — *padregno* — *vitricus*, ci
- očvrsnuti**, otvrđnuti — *indurare* — *duro*, as; *induro*, as; *consolido*, as / *očvrsmut, a, o, otvrđnut, a, o* — *indurato* — *duratus*, a, m; *consolidatus*, a, m / **očvrsnuti se** — *indurirsi* — *duresco*, scis; *induresco*, scis; *obduresco*, scis; *dureo*, es; *durus fio*
- očvrsnutje**, otvrđnutje — *durezza* — *duritia*, ae; *durities*, ei
- oči**, otići, odaći — *andarsene* — *discedo*, is, ssi, sum; *abeo*, is, iui; *abscedo*, is
- očućen'je**, domišljen'je — *presentimento* — *praesensio animi*; *praesagitio*; *diuinatio*
- očutiti**, čuti — *sentire* — *audio*, is; *exaudio*, is / *očutiti, staviti se, domisliti se* — *antivedere, accorgersi* — *praesentio*, is, ssi, sum; *praevideo*, es, id, sum; *praesagio*, is
- od** — *da* — a; ab; abs; *praeposito ablativo* *serviens* / *od časa do časa, od ure do ure* — *da hora in hora* — in *horas*; in *singulas horas* / *od čovjeka do čovjeka* — *da huomo ad huomo* — *viritim* / *od danaska u naprid* — *da questo giorno avanti* — ab *hinc* / *od danaska do onda* — *da questo giorno indietro* — ab *hinc* / *od daleka, iz daleka* — *da lontano* — *alonge* / *od deset godina* — *di dieci anni* — *decennis*, e / *od desne, s desne* — *da banda dritta* — a *dextris* / *od djetinstva* — *da pretto* — a *pueritia*; a *puero*; ab *adolescentia*; a *prima adolescentia* / *od dva pedlja* — *di doi palmi* — *bipalmaris, re* / *od dvi noge dugo* — *di due piedi lungo* — *bipedalis, le* / *od dvi noge, tko ima dvi noge* — *di due piedi* — *bipes, dis* / *od glave do pete* — *da capo à piedi* — a *capite usque ad calcem*; ab *unguicula ad capillum summum* / *od hipa do hipa* — *da un momento all' altro* — in *momenta* / *od indi, od inuda* — *d' altroue* — *aliunde*; *alicunde*; ab *alio* / *od istoka* — *da leuante* — ab *oriente* / *od kolivke, od pvoja* — *dalla culla, dalle fascie* — ab *incunabulis*; a *primis cunabulis* / *od koristi, koristan, a, o* — *utile* — *hic et haec utilis et hoc utile* / *biti od koristi obadvama* — *esser in utilità d' ambi doi* — in *rem utriusque esse* / *nami je od koristi* — *importa à noi, è in utilità nostra* — in *rem nostram est*; *ad rem nostram est* / *od kraja do kraja* — *da una parte all' altra* — *ex parte ad partem* / *od lakta* — *d' un cubito* — *cubitalis, e* / *od litre* — *d' un oncja* — *uncialis, e* / *od male c(i)jene, nevr(i)jedno* — *vile, di poco prezzo* — *vilis, le* / *od malahna djeteta* — *da puttino, da fancjullo* — ab *infantia*; ab *infante*; a *prima aetate*; ab *ineunte aetate*; a *teneris unguiculis* / *od malo vremena* — *da poco tempo in qua* — *jam breui*; ab *eo tempore* / *od mladosti* — *dalla gjouentù* — *ineunte adolescentia*; *jam inde ab adolescentia* / *od moje strane, na moje ime* — *da parte mia* — *meo nomine*; *meis verbis* / *od noge, dug koliko noga* — *lungo d' un piede* — *pedalis, e* / *od onoga vremena* —

da quel tempo — ab illo tempore; ex illo tempore; jam inde; ab eo tempore; ex illo die / *od ostaloga* — quanto al resto, del resto — quod reliquum est; quod superest; quod extremum est; caeteroqui; caeteroquin; caeterum; caetera / *od strane* — da parte — ex parte / *od prve, najpri(j)a* — al principio — primo; imprimis / *od pedlja* — d' un palmo — palmaris, e / *od dva pedlja* — di doi palmi — bipalmaris, e / *od pete do vrh glave* — da capo à piedi — ab imis unguibus usque ad verticem summum / *od početka* — da principio — ab initio; jam inde a principio; a primo initio / *od početka do svrhe* — da capo sin al fine — a capite usque ad calcem; ab unguicula ad capillum summum; ad exitum principio ferri / *od početka sv(i)jeta* — da che e il mondo — post hominum memoriam; post homines natos / *od potrebe je* — è necessario — opus est; necesse est / *od povoja* — dalle fascie — jam inde a cunabulis; ab incunabulis; a primis cunabulis / *od pri(j)e, pri(j)a* — auanti, per auanti — ante; antea; superioribus diebus / *od prodaje* — da vendere — venalis, le; proscriptus, a, m / *od r(i)ječi, čovjek od r(i)ječi* — di parola, huomo di parola — homo verax / *od ruke do ruke* — da mano in mano — per manus, ut tradere per manus / *od sad, od sada* — da adesso, da mo — jam; nunc; ex hoc tempore / *od sad naprida* — da qui inanzi, per l' aenire — post hac; deinceps; imposterum; ab hinc / *od samara, za samar* — da basto — clitellarius, a, m / *od šest, do šest miseci* — di sei, in sei mesi — sexto quoque mense; quolibet semestri / *od sebe, po sebi* — da se — a se; sua sponte / *od žila* — fin dalle radici — radicitus / *od spr(i)jeda, spr(i)jeda* — dauanti — a fronte / *od susistva do susistva* — a contrada per contrada — vicitim / *od svoje volje, po sebi* — da posta sua — sponte; sua sponte; ultro; sua voluntate / *od sv(i)jeh strana, sa sv(i)jeh strana* — da ogni parte, da ogni banda — undique; ex omni parte / *od temelja* — da fundamenti — funditus / *od tri dni, stvar od tri dni* — di tre giorni — triduanus, a, m / *od tri miseca, stvar od*

tri miseca — di tre mesi — trimestris, tre / *od tri godišta, stvar od tri godine* — di tre anni — trimus, a, m; triennis, e; triennialis, le / *od tri godišta do sada* — da tre anni in qua — a triennio / *od udadbe* — da marito — nubilis, le / *od unče, od jedne unče* — d' un oncia — uncialis, le / *od vika* — dall' eternità — ab aeterno; ab omni aeternitate / *od volje* — di uolontà — ex voluntate / *od vrata do vrata* — a porta per porta — ostiatim / *od vrha* — dalla cima — a summo / *od vrha do dna* — dalla cima sin al fondo — a summo ad imum / *od vrh glave do dna pete* — da capo à piedi — a summo uertice ad imos ungues / *od zapada* — da ponente — ab occidente; ab occasu

**oda* / *oda dna, iza dna* — da fundamenti, fin dal fondo — funditus

odači, oči, otiči — partirsi, andarsene — abscedo, is; discedo, is, ssi, sum; abeo, is, iui

odadniti — sfondare, leuar il fondo — fundum extrahere / *odadnjen, a, o* — sfondato — sine fundo

odagnan'je — caccjamento — ejectio, is; expulsio, is; repulsa, ae; dejectio, is; reiectio, is; propulsio, is; exturbatio; extrusio, is

odagnati, otirati — caccjare — eicio, is, ejeci, ejectum; abigo, is; rejicio, is; pello, is, pepulli, pulsum; repello, is; propello, is; propulso, as; extrudo, is; exturbo, as / *odagnan, a, o, odiran* — caccjato — ejectus; pulsus; repulsus; extrusus; exturbatus; propulsatus, a, m / *odagnati od vladanstva* — caccjar dal officio — repulso, as; repello, is; rejicio, is; dejicio, is / *odagnati zviždući* — caccjar co i fischì — exhibilo, as; sibilis explodo, is, si, sum / *odagnati iz kuće* — caccjar via fuor di casa — extrudo, is, si, sum / *odagnati iman'ja* — menar via li animali — abigo, is, egi / *odagnati brige* — caccjar i fastidij — depellere curas / *odagnati misli* — mandar via le fátasie — abjicere cogitationes / *odagnati, istrati u prognstvo, prognati* — caccjar in esilio, bandire — amando, as; relego, as; ejicere, pellere,

Jakov Mikalja, *Blago jezika slovinskoga (1649./1651.): Transkripcija i leksikografska interpretacija* (2011)

Katkad Mikalja istu leksičku svezu donosi na više mjesta u rječniku. Tako se, primjerice, frazem *spraviti trpezu* potvrđuje i pod slovom S (slijed SPRA, Mikalja 1649/1651: 644; slijed STO,⁶ Mikalja 1649/1651: 659) i pod slovom

T (slijed TA,⁷ Mikalja 1649/1651: 682). Stoga se u izdanju *Blago jezika slovinskoga (1649./1651.): Transkripcija i leksikografska interpretacija* taj frazem nalazi unutar natuknica *spraviti, stol, trpeza*.

4. STRUKTURNA OBILJEŽJA

Uz navedenu natuknicu *kruh* potvrđen je veći broj kolokacija i slobodnih leksičkih sveza koje se uglavnom odnose na vrstu i svojstva kruha (npr. *kruh b(i)jeli, kruh sirni, kruh ječmeni, kruh ražnji, kruh spugav, kruh kiseli, vojnički kruh, kruh krupni, kruh s maslom, kruh plisniv, kruh s cakarom il od cakare, kruh s čafranom*) te na način pečenja kruha (npr. *kruh pečen u prsulji*). Prevladavaju dvočlane sintagme, i to sveze imenice i pridjeva.

U prikazu frazema držimo se podjele na frazeme *fonetske riječi*, frazemske *sveze riječi* i frazemske *rečenice*. Kad je riječ o frazemima fonetskim riječima, prihvaćamo mišljenje Barbare Kovačević prema kojoj u tu skupinu ulaze i frazemi koji nisu fonetske riječi, ali imaju osnovnu strukturu *prijedlog + imenica* (Kovačević 2012: 24). Frazemske sveze riječi sastoje se od dviju ili više punoznačnih riječi koje mogu biti popraćene nepunoznačnim riječima (Kovačević 2012: 25).

U spomenutoj natuknici *od* potvrđeni su frazemi fonetske riječi i frazemske sveze riječi. Sa strukturom fonetske riječi izdvajamo frazeme *od djetinstva* i *od kolivke, od povoja*, a sa strukturom sveze riječi frazeme *od čovjeka do čovjeka, od glave do pete, od vrata do vrata*. Frazemi *od djetinstva* (tal. *da pretto*, lat. *a pueritia, a puero, ab adolescentia, a prima adolescentia*) i *od kolivke, od povoja* (tal. *dalla culla, dalle fascie*, lat. *ab incunabulis, a primis cunabulis*) imaju tipičnu strukturu, tj. sastoje se od prijedloga i imenice. Njihovo bi značenje bilo ‘od rođenja, od najranijega doba’.

Frazemi *od čovjeka do čovjeka* (‘prenosi se, širi se usmenom predajom’) i *od glave do pete* (‘potpuno, sasvim’) sadržavaju slijed prijedlog – imenica – prijedlog – imenica. Te sastavnice ima i frazem *od vrata do vrata*.

Spomenimo da se frazem *od glave do pete* u istoj natuknici (*od*) potvrđuje i u inačicama *od vrh glave do dna pete* i *od pete do vrh glave*.

Također, frazemom *od glave do pete* Mikalja dodatno objašnjava slobodnu leksičku svezu *oružan vas: oružan vas, od glave do pete* (s. v. *oružati*), tj. *vas = od glave do pete*.

⁶ Riječ je o sinonimima u svezi *spraviti stol, trpezu*.

⁷ Nalazi se u slijedu TA zbog grafije *tarpezza (tarpezza, trripeza; tarpezza spravna; spraviti trripezu)*.

Frazemske sveze riječi vrlo su brojna skupina frazema u Mikaljinu *Blagu*. Donosimo odabrane primjere (uz natuknice kod kojih se nalaze u izdanju *Blago jezika slovinskoga (1649./1651.)*: *Transkripcija i leksikografska interpretacija*) i značenje koje imaju u rječniku:

- hitar**: *hitar pametju* (‘oštrouman’)
imati: *imati dobro ime* (‘imati ugled, čast, poštenje’)
imati: *imati zlo ime* (‘bez ugleda, časti, poštenja’)
izgubiti: *izgubiti srce* (‘izgubiti osjetljivost i sućut’)
jezik: *imati dug jezik* (‘biti brbljav, previše govoriti’)⁸
jezik: *zao jezik, odveć slobodan* (‘biti sklon ogovaranju’)
osloboditi: *osloboditi sina od vlasti očine* (‘osamostaliti se’)
osloboditi: *oslobođen od vlasti očine* (‘biti samostalan’)
roditi: *rođen za velike stvari* (‘predodređen za uspjeh’)
roditi: *rođen samo za se* (‘sebičan’)
roditi: *rođen za trbuh* (‘sladokusac’)
roniti: *roniti suze* (‘plakati’)
ruka: *držati k sebi ruke* (‘suzdržavati se’)
skočiti: *skočiti s prsulje na žeravu* (‘upasti u nevolju’)
spraviti, trpeza: *spraviti trpezu* (‘poslužiti’)
staviti: *staviti ruku na krv* (‘namjeravati ubojstvo’)
staviti: *staviti ruku na prsi* (‘iskreno’)
stol: *spraviti stol, trpezu* (‘poslužiti’)
trešnja: *trešnja od srca* (‘lupanje srca zbog straha’)
trisnuti: *s neba striliti* (‘sijevati’)
učiniti: *učiniti uvjet* (‘pogoditi se’).

Frazemi s rečeničnom strukturom potvrđuju se u primjerima: *blago tebi, blago si meni, blago si njemu* (s. v. *blago*), *Bog mi je svjedok* (s. v. *Bog*), *činiti da prigoda izide iz rukuh* (s. v. *činiti*; ‘propustiti priliku’), *imati jednu stvar na vrh jezika* (s. v. *imati, jezik*). Frazemskom rečenicom *pamet u glavu* Mikalja objašnjava natuknicu *svijestiti*: **svistiti**, staviti komu pamet u glavu – *mettere il ceruello in testa ad alcuno* – dare alicui intelligentiam.

⁸ Mikalja uz frazem daje i objašnjenje: *imati dug jezik, vele govoriti*.

5. ZAKLJUČAK

Ovim smo radom nastojali podsjetiti na Mikaljin osobit leksikografski pristup u *Blagu jezika slovinskoga*, a odabirom prikaza leksičkih sveza skrenuti pozornost na njihovo bogatstvo, pridonijeti proučavanju toga još uvijek nedovoljno istražena dijela njegova rječnika i potaknuti nova istraživanja iz područja povijesne frazeologije.

IZVORI

Mikalja, Jakov. 1649/1651. *Blago jezika slovinskoga ili slovník u komu izgovaraju se riječi slovinske latinski i dijački. Thesaurus linguae Illyricae sive Dictionarium Illyricum. In quo verba Illyrica Italice, et Latine redduntur, Romae: et sumptibus Sacrae congregationis de propaganda fide impressum, Loreto, apud Paulum et Io. Baptistam Seraphinum, 1649.* Loreto – Ancona.

Mikalja, Jakov. 2011a. *Blago jezika slovinskoga ili slovník u komu izgovaraju se riječi slovinske latinski i dijački.* Pretisak. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Mikalja, Jakov. 2011b. *Blago jezika slovinskoga (1649./1651.): Transkripcija i leksi-kografska interpretacija.* [prir. Gabrić-Bagarić, Darija i dr.; autorica koncepcije i uvodne studije: Gabrić-Bagarić, Darija]. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

LITERATURA

Blagus Bartolec, Goranka. 2014. *Riječi i njihovi susjedi.* Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Fink Arsovski, Željka i dr. 2006. *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema.* Zagreb: Knjigra.

Fink Arsovski, Željka; Kovačević, Barbara; Hrnjak, Anita. 2010. *Bibliografija hrvatske frazeologije* + CD s popisom frazema analiziranih u znanstvenim i stručnim radovima. Zagreb: Knjigra.

Gabrić-Bagarić, Darija. 1996. Kašičeva rukopisna *Biblija* i *Blago jezika slovinskoga* Jakova Mikalje. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 22, 37–49.

Gabrić-Bagarić, Darija. 2000. Dijalektna podloga rječnika *Blago jezika slovinskoga* (1649.–1651.) Jakova Mikalje. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 26, 45–58.

Gabrić-Bagarić Darija; Horvat, Marijana. 2008. *Gramatika talijanska ukratko* (1649.) Jakova Mikalje. U: Mikalja, Jakov. *Gramatika talijanska ukratko ili kratak nauk za naučiti latinski jezik.* Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 105–168.

- Gabrić-Bagarić, Darija. 2011a. Leksikograf Jakov Mikalja. U: Mikalja, Jakov. *Blago jezika slovinskoga (1649./1651.): Transkripcija i leksikografska interpretacija*. [prir. Gabrić-Bagarić, Darija i dr.]. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 937–1101.
- Gabrić-Bagarić, Darija. 2011b. Predslovlje. U: Mikalja, Jakov. *Blago jezika slovinskoga (1649./1651.): Transkripcija i leksikografska interpretacija*. [prir. Gabrić-Bagarić, Darija i dr.]. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, IX–XXIX.
- Kovačević, Barbara. 2012. *Hrvatski frazemi* od glave do pete. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Kovačević, Barbara. 2014–2020. Rubrika *Od A do Ž. Hrvatski jezik: znanstveno-popularni časopis za kulturu hrvatskoga jezika*.
- Menac, Antica. 1970–1971. O strukturi frazeologizma. *Jezik* 1, 1–4.
- Menac, Antica. 1978. Neka pitanja u vezi s klasifikacijom frazeologije. *Filologija* 8, 219–225.
- Menac, Antica. 1994. Frazeologija u različitim tipovima jednojezičnih hrvatskih rječnika. *Filologija* 22–23, 161–168.
- Menac-Mihalić, Mira. 2005a. *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj: s rječnikom frazema i značenjskim kazalom s popisom sinonimnih frazema*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Školska knjiga.
- Menac-Mihalić, Mira. 2005b. Iz frazeologije novoštokavskih ikavskih govora južne Hrvatske. U: *Od fonetike do etike. Zbornik o sedamdesetogodišnjici prof. dr. Josipa Silića* [ur. Pranjaković, Ivo]. Zagreb: Disput, 309–324.
- Menac-Mihalić, Mira. 2008. O nekim karakteristikama novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 14, 33–48.
- Vidović Bolt, Ivana i dr. 2017. *Rječnik hrvatskih animalističkih frazema*. Zagreb: Školska knjiga.

Phrasemes, collocations and free lexical bonds in the dictionary *Blago jezika slovinskoga* by Jakov Mikalja

Jakov Mikalja's *Blago jezika slovinskoga* (1649/1651) is a trilingual dictionary with Croatian as the source language and Italian and Latin as the target languages. It was compiled for the needs of missionary priests who worked in South Slavic territory within the framework of the Catholic Renewal movement and with the intention to describe the common language (*lingua communis*). The dictionary is known for its lexical richness and the author's specific lexicographic approach, in which different linguistic units have the status of an entry, including idioms, collocations and free lexical bonds. The article analyzes selected phrasemes, collocations and free lexical bonds with regard to their location in the dictionary and their structural features.